

Тактика допиту під час розслідування випуску на ринок України небезпечної продукції

У статті досліджуються питання тактики допиту під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції (ст. 227 КК України). Визначено завдання слідчого на кожному етапі допиту та тактичні прийоми, якими він може скористатися. Розглянуто особливості тактики проведення допиту осіб з різним процесуальним статусом. Запропоновано перелік типових питань, що може використати слідчий, готуючись до проведення допиту потерпілого, свідка, підозрюваного.

Ключові слова: допит, кримінальне провадження, небезпечна продукція, підозрюваний, потерпілий, свідок, тактичний прийом.

В статье изучаются вопросы тактики проведения допроса во время расследования умышленного выпуска на рынок Украины опасной продукции (ст. 227 УК Украины). Обозначены задания следователя на каждом этапе допроса и тактические приемы, которые он может использовать. Рассмотрены особенности тактики проведения допроса лиц с разным процессуальным статусом. Предложен перечень вопросов, которыми может воспользоваться следователь, подготавливаясь к проведению допроса потерпевшего, свидетеля и подозреваемого.

Ключевые слова: допрос, уголовное дело, опасная продукция, подозреваемый, потерпевший, свидетель, тактический прием.

The article considers of questioning during interrogation in the cases about deliberate introduction dangerous products at the Ukrainian market. Outlines the task of the investigator at each stage (preparatory, working, final) of interrogation and tactical receptions that he can use. The features the tactical peculiarities of the interrogation of different categories of persons (victim, witness, suspected). The list of typical questions that an investigator can use, preparing to the interrogation victim, witness and suspected.

Key words: interrogation, criminal proceeding, dangerous products, suspected, victim, witness, tactical reception.

Постановка проблеми. Аналіз судово-слідчої практики свідчить, що допити у кримінальних провадженнях, в тому числі про умисний випуск на ринок України небезпечної продукції, займають значне місце у діяльності слідчого. Однак, під час його проведення нерідко трапляються помилки різного характеру та наслідків. Це в першу чергу можна пояснити тим, що практичні працівники часто ігнорують тактичні рекомендації, розроблені наукою криміналістикою, до проведення допиту не готуються, намагаються досягти його цілей експромтом, сподіваючись на свій досвід і необізнаність допитуваного у процесуальних питаннях. Такий підхід позитивно не впливає на процес розслідування, а навпаки, уповільнює його, викликає необхідність проведення додаткових (повторних) допитів, що призводить

до невдоволення зі сторони допитуваної особи, виникнення конфліктних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень з вказаної проблематики. Питання тактики проведення допиту у кримінальних провадженнях в останні роки досліджуються такими вченими як О. Ващук, Д. Затенацький, О. Линник, Д. Патрелюк, Є. Пряхін, Я. Соколовська, А. Титов, Т. Тютюнник, С. Харченко, Г. Чорний, Б. Якимчук, В. Яремчук та багатьма іншими.

Невирішені раніше проблеми. Водночас питання тактики допиту осіб під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції досліджувалися недостатньо та потребують вдосконалення.

Тому метою статті є формулювання криміналістичних рекомендацій щодо тактики

допиту осіб з різним процесуальним статусом під час розслідування вище означеного допиту.

Виклад основного матеріалу. Допит під час досудового розслідування відіграє ключове значення, оскільки за наслідками його проведення слідчий має можливість не тільки перевірити чи отримати доказову інформацію, але й прийняти рішення про необхідність проведення інших слідчих (розшукових) дій (наприклад, обшуку, одночасного допиту, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання), прийняття потрібного процесуального рішення. Законодавець визначає, що допит – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати (ч. 1 ст. 224 КПК України). Відомості, які надаються допитуваною особою в усній чи письмовій формі під час допиту щодо відомих їй обставин у кримінальному провадженні, які мають значення для цього кримінального провадження, називають показаннями (ч. 1 ст. 95 КПК України) [1]. Допит проводиться у відповідності з вимогами, встановленими нормами кримінального процесуального законодавства, а також загальними положеннями тактики допиту, розробленими теорією криміналістики і практикою розслідування злочинів, з урахуванням особливостей самого злочину. Не вдаючись до розгляду процесуального порядку проведення допиту, вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на тактиці його проведення з огляду на досліджуваній злочин.

Концептуальні положення тактики допиту детально вивчав В. Весельський. Він указує, що для неї визначальними є: 1) процесуальна процедура допиту; 2) облік ситуацій, в яких проводиться допит; 3) характеристика особистості допитуваного, включаючи подання про займану ним позицію та можливу лінію поведінки на допиті [2, с. 156].

Як і проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії, допит умовно можна розділити на три етапи – підготовчий, робочий і заключний. Саме підготовчий етап має важливе значення для отримання повних і достовірних показань. До нього можна віднести такі заходи: 1) вивчення матеріалів кримінального

провадження; 2) визначення кола осіб, яких необхідно допитати; 3) визначення послідовності їх допиту; 4) збір відомостей про особу допитуваного; 5) визначення місця, часу, режиму допиту та способу виклику особи на допит; 6) моделювання ситуації, що може скластися під час допиту; 7) вибір способу встановлення комунікативного контакту; 8) визначення переліку запитань, які необхідно з'ясувати у допитуваного; 9) підбір речових доказів та інших матеріалів, які доцільно пред'явити допитуваному; 10) з'ясування питання про необхідність залучення до проведення допиту інших осіб (наприклад, ще одного слідчого, оперативного працівника, спеціаліста, захисника, перекладача тощо); 11) з'ясування необхідності застосування технічних засобів фіксування.

Вказані заходи, як зазначає Є. Пряхін, взаємопов'язані між собою та мають важливе значення для досягнення мети допиту. Наприклад, вивчення матеріалів кримінального провадження допомагає визначитися з переліком переліком осіб, яких необхідно допитати, та доцільну послідовність їх допиту. Збір відомостей про особу допитуваного дозволяє у подальшому встановити з нею психологічний контакт. Моделювання ходу допиту дає можливість спрогнозувати поведінку допитуваного та визначити необхідність застосування технічних засобів фіксування чи потребу пред'явити ті чи інші докази. Крім того, вони забезпечують можливість застосування на робочому етапі загальних тактичних прийомів допиту, якими є: 1) встановлення комунікативного контакту; 2) «вільна розповідь»; 3) постановка запитань; 4) пред'явлення доказів; 5) актуалізація забутого в пам'яті [3, с. 44]. Варто зауважити, що заходи підготовчого етапу допиту в більшій мірі можна назвати організаційними. Як правильно вказував Р. Белкін, організація проведення слідчої дії є комплексом заходів, що забезпечують вибір і застосування в конкретній слідчій ситуації найбільш ефективних і доцільних техніко-криміналістичних і тактичних засобів і прийомів для досягнення цілей даної слідчої дії [4, с. 451].

Готуючись до проведення допиту, слідчий повинен пам'ятати про те, що ст. 91 КПК України до обставин, які підлягають доказуванню, відносить: подію кримінального

правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винність особи, мотиви і мету вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження [1]. Саме вони, а також специфіка злочину, пов'язаного з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, будуть впливати на перелік тих запитань, які, відповідно до процесуального статусу, повинен задати слідчий особі під час допиту.

Для встановлення психологічного контакту Б. Якимчук пропонує використовувати такі тактичні прийоми: 1) уточнення даних анкетно-біографічного характеру; 2) демонстрація обізнаності слідчого про обставини життя допитуваного, його потреби та інтереси; 3) сповіщення про цілі допиту, переконання у невідворотності покарання винних за вчинення злочину; 4) роз'яснення значення щирого каяття та інших пом'якшуючих обставин, аналіз перспектив ситуації, використання позитивної оцінки окремих якостей особи; 5) роз'яснення можливостей повідомлення правдивих показань; 6) переконання в необхідності надання допомоги органам розслідування; 7) роз'яснення сутності та суспільної небезпеки вчиненого злочину, надання можливості ознайомитися з документами і речовими доказами [5, с. 196]. Ці тактичні прийоми слідчий може використовувати як окремо, так і в формі тактичних комбінацій. Крім того, слід пам'ятати, що в першу чергу їх варто застосовувати до тих осіб, які з тих чи інших причин приховують певні показання чи повідомляють неправду. О. Ващук обстоює думку про те, що будь-якій слідчій (розшуковій) дії повинна передувати бесіда слідчого з учасниками на різні теми, тактичною метою якої є встановлення психологічного контакту, виявлення та вивчення буденної поведінки, особливостей вербальної та невербальної комунікації, емоційних проявів при розмовах на

буденні теми, що не стосуються безпосереднього предмета та мети слідчої (розшукової) дії. Тривалість і тематика таких бесід визначаються суто індивідуально і залежать від наступних факторів: кримінального провадження; виду слідчої (розшукової) дії; мети її проведення; предмета дослідження; кола учасників; ступеня інтелектуального розвитку слідчого та учасника слідчої (розшукової) дії; емоційного стану слідчого та учасника слідчої (розшукової) дії; процесуального стану учасника слідчої (розшукової) дії та його відношення до злочину [6, с. 295–296].

До проведення допиту зараз нерідко залучають спеціалістів різних галузей знань. В. Яремчук переконаний, що залучення спеціаліста до проведення допиту може допомогти слідчому в: 1) установленні психологічного контакту; 2) реалізації окремих тактичних прийомів (наприклад, постановці запитань, пред'явленні доказів); 3) формулюванні запитань про інформацію, що його цікавить; 4) роз'ясненні суті відповіді допитуваного [7, с. 41]. На думку М. Яблокова, багато важливих слідів, речові докази, обставини, що мають значення для розслідування злочину і для профілактичної роботи, виявляються у тих випадках, коли спеціаліст приймає особисту участь у слідчій дії [8, с. 212]. Доцільно також додати, що відповідно до ст. 71 КПК України спеціаліст може надавати консультації під час досудового розслідування, а також залучатися для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, звуко- чи відеозапису) [1].

З приводу необхідності залучення спеціаліста варто навести і протилежну точку зору. Так, Т. Телегіна вважає, що надання допомоги спеціаліста під час допиту доцільне до чи після його проведення. Таку думку вона обґрунтовує наступним: а) присутність третьої особи під час бесіди не сприяє встановленню психологічного контакту між слідчим та допитуваним; б) присутність на допиті «живої енциклопедії» принижує знання слідчого в очах допитуваної особи; в) для слідчого не доцільно під час допиту з'ясовувати інформацію, що надходить одночасно з двох джерел одночасно [9, с. 112].

В. Печерський вказує, що у криміналістичній тактиці досить давно існують розробки, спрямовані на оптимізацію допиту.

Однією з таких розробок він називає алгоритм допиту та наводить дві точки зору з цього приводу. Автори першої із них переконані в тому, що алгоритм може бути побудований таким чином, що може підходити для допиту свідків, потерпілих і підозрюваних. Проте він має скоріше теоретичне чим практичне значення. Другі переконані, що алгоритм є системою раціональних та послідовних дій, виконання яких у процесуальних формах тягне за собою отримання прогнозованого позитивного результату [10, с. 37–38, 43]. На нашу думку, ці дві позиції доповнюють одна одну та їх можна використати для побудови типових програм допиту по кожному окремому виду злочину.

Після того, як особа з'явилася на допит, слідчому доцільно діяти наступним чином: 1) представитися та повідомити про мету виклику; 2) перевірити особу допитуваного; 3) роз'яснити процесуальні права та обов'язки, зміст ст. 63 Конституції України, попередити в разі необхідності про кримінальну відповідальність; 4) встановити усі необхідні біографічні дані; 5) з огляду на первинний контакт зробити прогноз ситуації, що може скластися у разі продовження допиту (буде вона конфліктною чи безконфліктною).

Як зазначає І. Пономарьов, прогноз ситуації в першу чергу пов'язаний із з'ясуванням «інформаційного стану» допитуваного. Будь-яка допитувана особа відносно шуканої слідчим інформації може перебувати у одному з таких станів: 1) допитуваний володіє шуканою інформацією, може і бажає об'єктивно і повно передати її слідчому; 2) допитуваний володіє шуканою інформацією, бажає об'єктивно і повно передати її слідчому, але міг сприйняти її з ненавмисними викривленнями чи частково забув; 3) допитуваний володіє шуканою інформацією, але навмисно приховує чи спотворює її; 4) особа володіє шуканою інформацією, але слідчий помилково вважає, що допитуваний навмисно її приховує. Перший інформаційний стан обумовлює безконфліктний хід допиту, другий – конфлікт «без суворого суперництва», а два останні призводять до суворо конфліктної ситуації [11, с. 90–91].

Далі відбувається перехід до стадії «вільної розповіді». Вона, як зазначає Є. Пряхін, дає можливість слідчому скласти власну думку

про особу допитуваного, виявити ступінь поінформованості про обставини справи, отримати уявлення про правдивість показань та щирість допитуваного, дізнатися про факти, що не були відомі слідчому [3, с. 46]. Для цього необхідно поставити питання у найзагальнішій формі з таким розрахунком, щоб дати допитуваному можливість вільно, без будь-якого впливу зі сторони слідчого, викласти все, що йому відомо по справі, і все, що він вважає за доцільне повідомити від час допиту. З врахуванням специфіки розглядуваного нами злочину, таке питання може звучати, наприклад, наступним чином: «Звідки у Вас з'явилася ця продукція?», «За яких обставин до Вас потрапила продукція?», «Що можете сказати про перевірку господарської діяльності Вашого підприємства та її результати?». Слухаючи вільну розповідь, слідчий фіксує її не тільки в пам'яті, але й записує в протокол, а якщо не встигає – робить записи прізвищ, дат, фактів, цифрових даних у блокноті. Використовуючи цей тактичний прийом, слідчий повинен уважно слухати вільну розповідь особи, оперативно оцінювати його показання, ініціювати та підтримувати активність допитуваного. Варто зазначити, що слідчий може і не скористатися тактичним прийомом «вільна розповідь», оскільки, допитувана особа, наприклад, заявить, що їй немає чого розповісти, а якщо слідчий хоче щось дізнатися, то він готовий відповісти на питання.

Після закінчення фіксації вільної розповіді в протоколі слідчий при необхідності переходить до стадії детального допиту, де використовує такий загальний тактичний прийом як постановка запитань. Це пов'язано з тим, що розповідь допитуваного не завжди містить достатню, точну і повну інформацію про подію, що цікавить слідчого. Саме в цій ситуації і стане в нагоді один із підготовчих заходів – визначення переліку запитань, що слід з'ясувати у допитуваній особі. На цьому етапі перед слідчим постає ряд завдань: 1) заповнити пробіли у вільній розповіді допитуваного; 2) уточнити невизначені чи неточні висловлювання допитуваного; 3) отримати контрольні дані для оцінки та перевірки показань допитуваного; 4) викрити в даванні неправдивих показань і отримати правдиві.

У такому випадку в нагоді можуть стати тактичні прийоми актуалізації забутого в пам'яті людини. Д. Затенацький пропонує

використовувати таку найбільш типову систему тактичних прийомів: 1) постановка нагадувальних запитань; 2) пред'явлення (показ) речових та письмових доказів; 3) демонстрація стимульного матеріалу; 4) демонстрація інших предметів, об'єктів, не пов'язаних зі злочином; 5) використання зображувальних можливостей допитуваного; 6) допит на місці події (місці вчинення злочину); 7) оголошення (ознайомлення) показань інших осіб; 8) оголошення результатів проведення інших слідчих дій [12, с. 134].

Під час допиту потерпілої особи слідчий може задати такі основні типові питання: 1) за яких обставин була придбана продукція (коли, де, в кого, за скільки)?; 2) чи є документи, що підтверджують факт купівлі-продажу?; 3) хто ще був присутній під час купівлі продукції?; 4) яким чином було встановлено, що продукція небезпечна?; 5) яка шкода була спричинена внаслідок використання (вживання) такої продукції? Під час допиту свідка слідчий може задати такі питання: 1) з якого часу працює на підприємстві та що входить у його обов'язки?; 2) яку продукцію (сировину), коли саме, від кого та кому перевозив?; 3) що зберігається на складі, який він охороняє, хто є його власником?; 4) що йому відомо про безпечність продукції та від кого?; 5) за яких обставин потерпіла особа придбала небезпечну продукцію?

Під час проведення допиту свідка, до типових питань можна віднести такі: 1) яким чином (від кого) Ви дізналися про вчинення злочину?; 2) за яких обставин Ви потрапили на місце події?; 3) хто ще був на місці події, кого з ним Ви знаєте (вказіть про них дані, або опишіть невідомих)?; 4) уточніть час, коли відбувалася подія, за якою Ви спостерігали?; 5) опишіть дії кожного з присутніх на місці події?; 6) де Ви перебували в цей час (в якому місці та на якій відстані), що робили?

Допит підозрюваного може відбуватися як в конфліктній, так і безконфліктній ситуаціях. У першому випадку доцільно у допитуваного з'ясувати лише питання загального характеру, вислухати та зафіксувати його версію події, а через деякий час, маючи більше доказів, провести додатковий допит. У цьому випадку варто скористатися такими тактичними комбінаціями як «встановлення

участі (причетності)» та «усвідомлення протиправності діяння». Типовими питаннями можуть бути такі: 1) з якого часу та на якій посаді працює особа на підприємстві?; 2) за яку ділянку роботи вона відповідає та що входить у її посадові обов'язки?; 3) продукцію якого характеру вони виготовляють (реалізують)?; 4) хто постачає цю продукцію, де закуповувалася сировина для її виготовлення?; 5) який обсяг продукції був виготовлений (проданий), за який період часу, на яку суму?; 6) в яких документах відображаються операції щодо цієї продукції?; 7) які стандарти (вимоги) ставляться до цієї продукції?; 8) чи відомо, що продукція небезпечна?; 9) чи проводились перевірки, коли і ким щодо якості продукції, її відповідності встановленим нормам і стандартам?

На заключному етапі слідчий повинен ознайомити допитуваного з текстом протоколу допиту, запропонувати йому при необхідності зробити зауваження, поправки, пояснення чи доповнення до тексту протоколу. Якщо внесені поправки будуть суперечити вже встановленим під час допиту фактам або будуть стосуватися нових, нез'ясованих на робочому етапі обставин, слід повернутися до етапу детального допиту. Якщо допитуваний заявляє, що його показання записані правильно, слідчий повинен попросити особу зробити про це запис та підписатися. На цьому етапі допиту слідчий повинен перевірити чи всі заплановані питання він задав допитуваному, чи всі обставини з'ясував (наприклад, якщо допитуваний описує зовнішність особи, яку він не знає, то слід поцікавитися чи зможе він її впізнати). У разі застосування технічних засобів фіксації, з ними також слід ознайомити допитувану особу та зробити про це відповідний запис у протоколі.

Висновок. Використання наведених вище організаційних заходів і тактичних прийомів на підготовчому, робочому та заключному етапах допиту дають можливість слідчому якісно провести цю слідчу (розшукову) дію та досягнути її мети – отримати повну, об'єктивну та достовірну інформацію. Черговість допиту свідків, потерпілого чи підозрюваного повинен визначати сам слідчий враховуючи наявності у нього інформації про обставини вчинення злочину. Запропонований нами перелік запитань до осіб з різним процесуальним статусом слід

вважати орієнтовним та таким, що може розширюватися і конкретизуватися, виходячи з

обставин розслідуваної події.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз) / В. К. Весельський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2 (28). – С. 151–158.
3. Пряхін Є. В. Слідча тактика : навч. посібник / Є. В. Пряхін. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 116 с.
4. Белкин Р. С. Курс криминалистики: учеб. пособие: в 3 т. / Р. С. Белкин. – Т. 2. Частные криминалистические теории. – М. : Юристь, 1997. – 464 с.
5. Якимчук Б. В. Установление психологического контакта при проведении следственных (розыскных) действий с иностранцами / Б. В. Якимчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 6–1. Сер. : Юриспруденція. – Т. 2. – С. 196–198.
6. Ващук О. П. Тактика використання невербальної інформації при проведенні слідчих (розшукових) дій / О. П. Ващук // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Том 26 (65). – № 2–2. – С. 293–299.
7. Яремчук В. Тактика привлечения специалиста к проведению допроса / В. Яремчук // Закон и жизнь. – 2013. – № 10. – С. 40–43.
8. Яблоков Н. П. Криминалистика : учебник / Н. П. Яблоков. – М. : Норма, 2009. – 400 с.
9. Телегина Т. Д. Использование специальных знаний в современной практике расследования преступлений : монография / Т. Д. Телегина. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 152 с.
10. Печерський В. В. Типовые программы допроса: пособие / В. В. Печерский. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 160 с.
11. Пономарев И. П. Тактика допроса лица, ссылающегося на «цифровое алиби» / И. П. Пономарев // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – Вип. 10. – С. 86–93.
12. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія / Д. В. Затенацький. – Х. : Право, 2010. – 160 с.